

Čovjek u raju

Pokušaj tumačenja nauka o prvotnom stanju čovjeka

Ladislav NEMET*

Sažetak

Spoznaje različitih znanosti kao što su arheologija, paleontologija i iz nje izvireća antropologija, prirodne znanosti, sve nam više otvaraju pogled unazad na početke čovječanstva, života na Zemlji i našeg svemira. U svjetlu svih tih spoznaja kršćanin s pravom postavlja sebi pitanje: kako se mogu te spoznaje uskladiti s biblijskom, objavljenom vjerom? Što to znači da je čovjek na početku bio u raju?

U ovim promišljanjima pokušat ćemo odgovoriti na pitanja je li stvarno na »početku« postojao raj, kako ga nalazimo u Knjizi Postanka 2–3, je li čovjek tamo bio potpuno sretan, bez ikakvih problema i poteškoća? Je li čovjek svojim grijehom uništio »tu« prvotnu sreću i blaženstvo?

Metoda promišljanja će biti u neku ruku argumentacija po negativnom isključivanju mogućnosti: prvo ćemo predstaviti spoznaje suvremenih znanosti o počecima ljudskog života, a poslije toga nauk Crkve o istoj temi. U trećem dijelu ćemo pokušati, na temelju spoznaja iz prvog dijela, protumačiti spoznaje iz drugog dijela naših promišljanja (o nauku Crkve na tu temu) u svjetlu novijih spoznaja.

Spoznaje različitih znanosti kao što su arheologija, paleontologija i iz nje izvireća antropologija, prirodne znanosti, sve nam više otvaraju pogled unazad na početke čovječanstva, života na Zemlji i našeg svemira. U svjetlu svih tih spoznaja kršćanin s pravom postavlja sebi pitanje: kako se mogu te spoznaje uskladiti s biblijskom, objavljenom vjerom? Još je radikalnije pitanje ono koje bi se moglo formulirati na sljedeći način: je li Biblija, kada govori o počecima čovjeka i svijeta, samo bajka za djecu ili postoji tamo nešto što bi se moglo sačuvati za jednu utemeljenu vjeru u Boga stvoritelja? Što to znači da je čovjek na početku bio u raju? Teološki možemo napraviti još jedan korak dalje: što znače one odluke crkvenog učiteljstva koje govore o prvotnom stanju čovjeka: koji su elementi tih odluka dio objavljenih istina, a koji su samo dio jezične formulacije tih istih istina?

U ovim promišljanjima pokušat ćemo predstaviti jedan od mogućih odgovora na ova pitanja. Konkretno ćemo se pitati: je li stvarno na »početku« postojao raj, kako ga nalazimo u Knjizi Postanka 2–3, je li čovjek tamo bio potpuno sretan, bez

* Dr. sc. Ladislav Nemet, St. Gabriel, Mödling, Austrija.

ikakvih problema i poteškoća? Je li čovjek svojim grijehom uništio »tu« prvotnu sreću i blaženstvo?

Metoda promišljanja će biti u neku ruku argumentacija po negativnom isključivanju mogućnosti (*via negationis*)¹: prvo ćemo predstaviti spoznaje suvremenih znanosti o počecima ljudskog života a poslije toga nauk Crkve na tu istu temu. U trećem dijelu ćemo pokušati, na temelju spoznaja iz prvog dijela, protumačiti spoznaje iz drugog dijela naših razmišljanja (o nauku Crkve na tu temu) u svjetlu novijih spoznaja.

Čini se važnim napomenuti kako se ovdje neće postaviti pitanje »nastanka« istočnoga grijeha i načina kako se on prenosi na sve ljude. Pitanje grešnosti svijeta ili grijeha svijeta promatrati će se samo marginalno, i to ukoliko bude potrebno radi boljeg razumijevanja prvotnog stanja ljudskog roda.

1. Suvremene teorije o postanku ljudskog života

Prema suvremenim spoznajama prirodnih znanosti život kao takav pojavio se na zemlji prije oko 3,5 milijarde godina i od toga vremena slovi kao neuništiv.² Tu se dakako misli na život općenito, počevši od najprimitivnijih bakterija do najsloženijih organizama. U tom tijeku čovjek se kao *homo sapiens sapiens* pojavio vrlo kasno. Njegova povijest u cjelokupnom razvoju života samo je neznatan dio. Ali kako se čovjek pojavio na Zemlji? Je li postojao već odmah na početku stvaranja u današnjem obliku ili se je pak stupnjevito razvio, odnosno evoluirao? Ako je pak evoluirao, kako se ta činjenica može uskladiti s objavljenom vjerom da je čovjek nešto osobito među svim stvorenjima, odabran da opći s Bogom? Stoga će malo poblizje biti razmotreno kako se danas shvaća evolucija i evolucionističke teorije i daju li se uklopiti u kršćansku teologiju stvaranja.³

Prva nam je zadaća ovdje upoznati se s pojmom evolucije i evolucionističkih teorija. Prije svega, evolucija ne može govoriti o počecima u metafizičkom smislu riječi, jer evolucija znači prihvaćanje razvoja već egzistirajuće, postojeće tvari u svijetu, neovisno o njezinoj veličini ili stupnju razvoja. Originalnu teoriju o evoluciji postavio je Charles Robert Darwin (1809.–1882.).⁴ Prema njemu, a potom i njegovim učenicima koji su preuzeli tu teoriju i znanstveno je razradili, evolucija

1 *Via negationis* je način poznavanja Boga svjetlom razuma, usp. D. Sattler, Th. Schneider, Gotteslehre, u Th. Schneider (ur.), *Handbuch der Dogmatik*, T. 1., Düsseldorf, Patmos, 1992, 85.

2 Usp. P.-P. Manzel, *Von Gott und der Welt — Das Evangelium der Naturwissenschaften*, Hamburg, Europäische Verlaganstalt, 2002, 113.; isto tako S. Simpson, Questioning the Oldest Signs of Life, *Scientific American* 68 (2003) travanj, 70–77, osobito 71. Suvremene znanosti dopuštaju s točnošću od oko sto milijuna godina odrediti vrijeme pojavka života (u najjednostavnijem obliku) na Zemlji. Članak na Internet adresi: <http://www.sciam.com>.

3 Od pomoći mogu biti i promišljanja u knjizi: D. Lambert, *Znanosti i teologija. Oblici dijaloga*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2003, 160 i sl.

4 O Darwinu i njegovoj teoriji evolucije, usp. A. Serra, Le origini biologiche dell'uomo, *La Civiltà Cattolica* (1998) IV, 16–30.

je općeniti tijek razvoja živih stvorenja prirodnim odabirom, odnosno selekcijom, kad se živi organizmi (živa stvorenja) koji su jači i bolje prilagođeni na životnu sredinu dalje razvijaju, a slabiji, zbog neprilagođenosti uvjetima života, gube bitku za opstanak, više se ne razvijaju i malo–pomalo nestaju. Evolucija znači odabir, odnosno selekciju: jači i bolje prilagođeni organizmi razvijaju se i nadalje opstoje, a slabiji malakšu i izumiru odnosno nestaju. U takvom razvoju, tj. prilagođavanju na životne uvjete sredine, mijenjaju se oblici života, pri čemu nastaju novi koje nazivamo mutacijama. Darwin je svoju teoriju najprije primijenio na neljudska živa bića, ali je u svom daljnjem znanstvenom radu uvidio da treba uključiti i čovjeka (*homo sapiens*).

Od pedesetih godina 20. st. razvilo se u prirodnim znanostima dodatno razumijevanje biti evolucije. Kao prvo, prema današnjim znanstvenicima evolucija počinje i traje od prvog trenutka postojanja svemira. Znači, evolucija je sveopće načelo čitavoga svijeta, svih ustrojstava, svih živih i neživih organizama, i to kako u društvenim tako i u humanističkim znanostima. Kao drugo, osnovna načela evolucije nisu samo selekcija i mutacija kao posljedica borbe za opstanak, nego sposobnost nižega neorganiziranog ustroja da prihvati nove sastavnice i uklopi ih, odnosno preradi u svoju strukturu. Prihvaćanjem novih sastavnica rađa se iz neorganiziranoga ili slabije organiziranoga ustroja organiziraniji sustav koji opet, ako se uspije prilagoditi svojoj sredini i u njoj opstati, prerasta u još savršeniju strukturu.⁵ Taj se tijek naziva morfogenetski proces, a samo načelo poznato je kao teorija samoorganiziranja⁶ i upućuje na bitnu značajku cjelokupne stvarnosti koja je kadra organizirati, rasti, razvijati se i stvarati nove forme života.⁷ To je temeljna značajka cijele prirode i prirodnih pojava, čime se dovodi u pitanje mehanicističko shvaćanje svijeta koje je prevladavalo krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Danas sve više znanstvenika, ne pobijajući teoriju kaosa ni ideju svrsishodnosti svega svemira, opaža da u svemiru postoji golem slobodan prostor gdje se događaju različiti procesi samoorganiziranja, neovisno o stalnim prirodnim zakonitostima i znakovima posvemašnjega kaosa, nereda i slučaja.⁸

Znanstvenici danas sve učestalije postavljaju tezu da je na početku cjelokupna stvarnost imala jedan jedini oblik postojanja, jednu »pračesticu« života koja se potom razvila razmnožavanjem, miješanjem, slučajnim tijekovima i svjesnim odlukama.

Evoluciju, kao jedno od glavnih načela razvoja svijeta, u smislu neprestanih promjena, Katolička crkva dakako prihvaća, međutim ona čak ni danas nema razrađenu i jasno oblikovanu teoriju koja bi na zadovoljavajući način odgovorila na pitanje postanka ljudskog života i njegovog uklapanja u evolucijski svjetonazor.

5 Usp. R. B. Brun, *Schöpfungslehre und Herrlichkeit*, *Stimmen der Zeit* 21 (1992) 349.

6 Usp. P. Sitte, *Evolution, Evolutionismus, Naturwissenschaftlich*, u: ³LThK, T. 3., 1069–1070.

7 Usp. A. Ganoczy, *Evolution, Evolutionismus. Systematisch–theologisch*, u: ³LThK, T. 3., 1995, 1071–1072.

8 Usp. D. Sattler, Th. Schneider, *Schöpfungslehre*, u: Th. Schneider (ur.), *Handbuch der Dogmatik*, T. 1., Düsseldorf, Patmos, 1992, 215.

Namjerice se kaže »Katolička crkva« jer postoji i stotinjak fundamentalističkih sekti katoličkih provenijencija koje ne prihvaćaju ni evoluciju ni evolucionizam, nego govore samo o kreacionizmu. Kreacionizam je pak teorija koja uči da je Bog neposredno stvorio sve što postoji; On je stvorio »na početku« sva bitna stvorenja, a kada je u procesu povijesti došao trenutak ili vrijeme za to, stvorio je također i čovjeka.

Radi što boljeg razumijevanja čovjekova razvoja spomenimo nekoliko teza koje suvremene znanosti prihvaćaju.⁹

Kontinuitet između čovjeka, čovjeku sličnih živih stvorenja i životinja zahvaljujući novim otkrićima sve je jasniji i prepoznatljiviji, što vodi njegovoj potpunijoj prihvatljivosti. Sve je teže jasno označiti i odrediti što je ili tko je čovjek, što je pak samo čovjeku sličan stvor, a što je neki viši oblik životinja. Još je međutim nejasno kada su se pojavili prvi hominidi i gdje. Prema posljednjim otkrićima čini se da su najstariji hominidi (*sahelantrophus tchadensis*) živjeli na teritoriji današnjeg Čada i Etiopije, i to oko 7 milijuna godina prije Krista.¹⁰ Isto tako se danas prihvaća tvrdnja da je *homo australopithecus* posljednji oblik viših hominida (živih bića sličnih čovjeku, ali još uvijek ne na razini svjesnih bića) i da ta rasa još nije bila kadra praviti oruđe ili alatke za svagdanji rad. Ta je skupina živjela u razdoblju između 4 i 2 milijuna godina prije Krista. Prije nekoliko godina nađena su oruđa i pomagala u Turkana (Keniji), stara gotovo 2,34 milijuna godina, što znači da je već ta skupina znala praviti različite alatke. Te su spoznaje važne zbog toga što se općenito prihvaća da je granica između čovjeka i drugih, čovjeku sličnih stvorenja, upravo u sposobnosti pravljenja alatki i oruđa, jer je za njihovu izradbu potrebna svijest i inteligencija.

Homo habilis, za kojega je znanost sigurna da je znao praviti alatke i malo složenija oruđa, pojavio se oko 2,6 milijuna godina prije Krista. Oko 2 milijuna godina prije Krista susreću se primjerci prvoga čovjeka koji se kretao uspravno, *homo erectus*. Oko 400.000 godina prije Krista pojavio se *homo sapiens*, koji je do gotovo 100.000 godina prije Krista bio vrlo sličan *homo erectus*. Oko 100.000 godina prije Krista pojavio se *homo neanderthalensis*. Njega su znanstvenici povezali s *homo sapiens sapiens* (današnjim oblikom ljudskoga života). Međutim, nakon analize DNK *homo neanderthalensis*, utvrdilo se da je ta vrsta poprilično daleko od *homo sapiens sapiens*. On je samo daljnji rođak. Neandertalac je bio razvio neka vrlo važna svojstva, primjerice pokapao je svoje mrtve. Taj rođak *homo sapiens* živio je gotovo 50.000 godina istodobno s *homo sapiens sapiens* koji se pak pojavio u današnjem obličju prije oko 30.000 do 40.000 godina. Iz svega toga

9 Specijalan broj znanstvenog časopisa *Scientific American* (srpanj–kolovoz 2003) posvećen je baš ovoj temi (New Look at Human Evolution), posebice se preporučuju: K. Wong, An Ancestor to Call Our Own, *Scientific American* (srpanj–kolovoz 2003) 4–13.; M. Leakey, A. Walker, Early Hominid Fossils from Africa, *Scientific American* (srpanj–kolovoz 2003) 14–19. Osim toga usp. B. Michollet, Die Evolution und der Begriff Mensch, *Concilium* 36 (2000) 72 i sl.; A. Serra, Le origini biologiche dell'uomo, 23–24.

10 Usp. Leakey, Walker, Early Hominid Fossils from Africa, 12.

proizlazi teza da je čovjekov početak mnogostruk, tj. čovjek se razvio iz različitih izvora i u usporednim razvojnim pravcima. Neandertalac zasigurno nije životinja, ni miješana rasa kao *homo australopithecus*, ali nije ni *homo sapiens sapiens*.¹¹

Sve je to unijelo nesigurnost u određivanje i opisivanje karakteristika koje odlučuju o tome hoće li neko biće biti ubrojeno u skupinu razumskih ljudi ili neće. Uz to je i dalje za teologiju upitno kako se trebaju razumjeti biblijske riječi da je Bog stvorio čovjeka na svoju sliku? Kojeg čovjeka i na koju sliku, ako on ne potječe iz samo jednog izvora? Kako se može razumjeti pitanje ljudske svijesti? Je li to samo igra neurona u glavi ili biološka reakcija na neke vanjske čimbenike? Koje su odlučujuće sastavnice te svijesti? Kako razumjeti i tumačiti činjenicu da se čovjek može otvoriti Bogu i njemu se predati?

Ne smije se smetnuti s uma ni čovjekovu evoluciju u društvenom životu. Socijalno–kulturalna evolucija, uz biološku, dodatna je sastavnica koja zadobiva sve veću važnost u razumijevanju čovjekova razvoja. Čovjek stvaranjem i oblikovanjem vlastite kulture mijenja svoju svijest, a svijest — kako tvrde suvremeni znanstvenici — mijenja i građu mozga. Preko kulturno–socijalnih ostvarenja čovjek je kadar mijenjati svoj život, ostvariti nova dostignuća, pobijediti bolesti i tako promijeniti naravni tijek evolucijskoga procesa. Sav mozak je pod utjecajem čovjekove svijesti, kulturnoga i društvenoga sustava, pod utjecajem svih odnosa, posebice odnosa muškarac–žena.

Čovjek je dio prirode. Izrastao je iz nje. Zato bi se, teološki gledano, moglo reći da je cijela priroda kao stvorenje Božji odraz, a posebice čovjek. To pak znači da čovjek ne stoji *pred* prirodom, da nema poziciju *suprotnu* prirodi, nego se nalazi *u* prirodi, u cjelini stvorenja. Čovjek je po sebi vrlo slab i izložen različitim opasnostima. Mnoga su živa stvorenja puno bolje prilagođena životu na Zemlji nego li čovjek i mogu milijunima godina opstati bez većih problema.

2. Početno stanje ljudske obitelji prema klasičnom nauku teologije stvaranja

Pogledajmo najprije što se teološki može reći o počecima ljudskoga života na Zemlji. Stoljećima, ako ne i tisućljećima, Crkva je vjerovala da je Bog na početku stvaranja stvorio sve današnje vrste stvorenja, u njihovom sadašnjem obliku, kao i one koje su s vremenom izumrle (fiksizam). Pod suncem ništa novo — jedino što neke vrste živih organizama izumiranjem nestaju sa Zemlje. Postoji ipak usavršavanje organizama prilagođavanjem na uvijek nove izazove okoliša. Kratko bi se mogli reći da je Crkva vjerovala u vječnu stalnost stvorenoga svijeta i stvorenih vrsta.¹² Ta je istina bila povezana s drugim »istinama«, primjerice da sav ljudski rod potječe od jednoga ljudskoga para (Adama i Eve — monogenizam), da se isto-

11 Usp. A. Serra, *Le origini biologiche dell'uomo*, 23.

12 Usp. D. Sattler, Th. Schneider, *Schöpfungslehre*, 201.

čni grijeh prenosio nasljedno tjelesnim začecem, s naraštaja na naraštaj. Danas među prirodoznanstvenicima i općenito među ljudima ipak prevladava uvjerenje o poligenizmu, tj. mogućnosti da se ljudski život pojavio istodobno na nekoliko točaka kugle zemaljske i to neovisno jedno o drugom.

U ovom sklopu objavljenih istina i nauka crkvenog učiteljstva o početnom stanju čovjeka možemo naći najvažnije tvrdnje o »besmrtnosti« (usp. Post 2, 17 i 3, 19) i o »izvornoj pravednosti« prvog ljudskog para (DS 1511).

Da je prvi ljudski par bio »besmrtn«, oglasila je godine 418. Sinoda afričkih Crkava u Kartagi (usp. DS 222), a potvrdio i tadašnji papa Zosim (usp. DS 231). U prvom kanonu ove Sinode naučava se da prije pada, tj. prvoga grijeha, Adam nije bio smrtno biće: da nije sagriješio, ne bi bio trebao umrijeti. Tridentinski sabor u svom nauku o istočnom grijehu (DS 1511 i sl.) i u Dekretu o opravdanju (DS 1521) govori o »izvornoj pravednosti« i »nevinosti« prvog ljudskog para.¹³ Katekizam Katoličke crkve u točkama 374–379 kratko, ali vrlo jasno predstavlja ovaj klasični nauk Crkve; izreke Katekizma se temelje na biblijskim izvorima i na nekim izjavama crkvenog učiteljstva za vrijeme Tridentinskog sabora. Treba, međutim, ovdje reći: Tridentinski sabor se u svojoj nauci temelji na biblijskim izvorima koji su bili u ono vrijeme tumačeni u svjetlu ondašnjeg svjetonazora, dostignuća (ili u svjetlu nedostatka tih dostignuća) prirodnih znanosti i crkvenog učiteljstva. Zbog toga se primjećuje u tim tekstovima jedna statična slika stvaranja svijeta i čovjeka; čovjek je u trenutku odluke za ili protiv Boga bio takoreći na vrhuncu svih svojih mogućnosti, što fizički, što duhovno, jednom riječju: bio je savršen. To savršenstvo »će nadvisiti samo slava novoga stvorenja u Kristu«, kako to opisuje Katekizam Katoličke crkve (374).

3. Pokušaj sinteze

Kako se mogu kršćanske istine o početnom stanju čovjeka pomiriti s dostignućima suvremenih znanosti, osobito evolucionističkih teorija? Postoje li neki gotovi odgovori na to pitanje? Na temelju dosadašnjih promišljanja možemo postaviti nekoliko teza koje nam mogu pomoći u razumijevanju početnog stanja ljudske obitelji.

Kao prvo treba reći da raj nije neko mjesto, nego stanje u kojem su se nalazili prvi ljudi ili se nalazio prvi čovjek ili ljudski par. Stanje u ovom smislu nije toliko ograničeno kategorijama vremena i prostora koliko odnosom osobe prema osobi. Najvažniji odnos »par excellence« za čovjeka je njegov odnos prema Bogu; taj odnos odlučuje u njegovom »prvotnom stanju«. Dok je taj odnos bio prema zamisli Boga stvoritelja, čovjek je bio u skladu s prirodom, sa samim sobom i sa svojim Stvoriteljem. Kad je u svjesnoj odluci svoje slobodne volje (do koje je došao putem evolutivnog razvoja) odlučio izabrati takav pravac života koji nije u potpunosti od-

13 Detaljnije o ovim izvorima usp. L. F. Lalaria, *Antropologia teologica*, Roma, Gregoriana, 1986, 139 i sl.

govarao Božjoj zamisli, onda je za njega došlo do gubitka toga prvotnog stanja, što je u isto vrijeme značilo i gubitak »raja«.

Kao drugo, biološki, evolutivni razvoj čovjeka se nije promijenio ni poslije »prvog grijeha« i »protjerivanja iz raja«. Čovjek se biološki razvija slijedeći jedan određeni put razvoja, koji se može pratiti kroz povijest (rezultati paleontologije, arheologije, komparativnih znanosti, biologije). To nam dopušta da zaključimo kako se činjenica da je čovjek izgubio prvotno stanje raja nije odrazilo na njegovu fizičku građu, tj. nije dovelo do slabijih fizičkih kvaliteta; naprotiv, vidimo da tjelesna građa čovjeka zahvaljujući razvoju higijenskih uvjeta i prehrane sve više raste i jača, iako se ne može reći kako moralno–ćudoredno živi bolje nego prijašnje generacije ili u prvotnom stanju. Životni uvjeti su postali možda gori za ljudski rod poslije tog »početnog« (iskonskog) grijeha, iako je to teško potvrditi na temelju suvremenih saznanja o razvoju ljudskog roda.

Kao treće, ništa u saznanjima današnjih znanosti ne kazuje da bi čovjek mogao biti u fizičkom smislu »besmrtn«, kako je to oglasila godine 418. Sinoda afričkih Crkava u Kartagi (usp. DS 222), a potvrdio i tadašnji papa Zosim (usp. DS 231).

Jedno od mogućih tumačenja tvrdnje da je čovjek bio besmrtn prije prvoga grijeha je i ono koje potječe od nekih suvremenih predstavnika evangeličke i katoličke teologije, koji kažu da tu nije riječ o tome da bi ljudi bili zauvijek besmrtni da njihovi preci nisu sagriješili, nego o tome kako ljudi poslije prvoga grijeha doživljavaju smrt. Pretpostavljati da su prvi ljudi u raju bili stvoreni kao besmrtni i da su trebali zauvijek živjeti kao anđeli, vjerojatno je odveć smjelo. Ta se pretpostavka ne može opravdati biblijskim izvješćem o stvaranju čovjeka. Vjerojatnije je da je čovjek u raju bio stvoren kao prolazno biće i da je bio predviđen za smrt, koja je mogla biti jedan jednostavan prijelaz iz ove vremenski i prostorno ograničene egzistencije u vječni život kraljevstva Božjega. Smrt bi bila samo »promjena« životne sredine, bez psihološke i vjerske nesigurnosti te osjećaja straha, dakle bez svega onoga što danas vrlo često prati svršetak ljudskog života.

Drugim riječima: kad čovjek ne bi sagriješio, nakon određenog vremena trebao bi promijeniti oblik svoga postojanja i ući u potpuno zajedništvo s Bogom. Smrt, kako je suvremeni čovjek doživljava, povezana je sa strahom, nesigurnošću i prekidom svakog odnosa sa živućima. Te je značajke čine strašnom u čovjekovim očima, pa je stoga doživljava kao kaznu. Međutim to još ne znači da je to kazna od Boga, nego svi ti popratni događaji i osjećaji posljedica su grijeha, čije je svojstvo da uzrokuje takva stanja nesigurnosti i straha. Kad ne bi bilo grijeha, smrt bi možda bila neko putovanje poput odlaska na godišnji odmor, a ne putovanje u »nepoznato«. Zaključno možemo ovdje reći da je biološka smrt kao prolaznost jamačno dio čovjekove sudbine čak i bez činjenice grijeha. Biblijska objava (usp. Post 3) znači govori o smrtnosti u teološkom smislu, a ne u biološkom ili medicinskom smislu.¹⁴

14 Usp. L. Nemet, *Kršćanska eshatologija*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2002, 69 i sl. Isto tako P. Schoonenberg, *Der Mensch in der Sünde*, u: *MySal*, T. 2., 934 i sl.

Četvrto, čovjek je jedan od živih organizama te živi kao i mnoga druga živa stvorenja. Govoreći o čovjeku, nije najvažnije isticati po čemu i zašto se čovjek razlikuje od ostalih živih organizama, nego upravo podcrtati i isticati one čovjekove osobine i značajke koje su takoreći zajedničke svim oblicima živih organizama i koje ga s njima povezuju. Prema tomu, čovjek je jednostavno dio živoga svijeta. Ono »više« u čovjeku, čega se ne nalazi u drugih stvorenja, njegove su duhovne kvalitete. Bog je htio u stvaranju svijeta stvoriti jedno biće koje bi bilo kadro s njim, njegovim stvoriteljem, osobno općiti. Bog je htio s tim stvorenjem podijeliti svoj božanski život, sva svoja dobra. Štoviše, Bog je htio imati takve »prijatelje« na zemlji kako bi mogao pripremiti tlo za utjelovljenje svoga jedinoga Sina. Upravo zbog te svoje nakane (da stvori stvorenje koje će moći prihvatiti njegova Sina i živjeti u životnoj zajednici sa svojim stvoriteljem) Bog je u trenutku stvaranja svijeta u cijelu stvorenu stvarnost smjestio sve potrebne odlike i kvalitete koje će tijekom povijesti evolucijom dovesti do pojave života, a na kraju i razumnoga čovjeka kao bića koje može slobodno odlučivati i biti za ili protiv Boga i njegove ponude životnoga zajedništva. Čovjek je morao biti stvorenje koje ima slobodu izbora — jer samo izbor i sloboda omogućuju odgovoran odnos između osoba, odnos ljubavi.

Tu se čovjekovu duhovnu sposobnost ne može otkriti ni biološkom, ni psihološkom ni kojom drugom analizom, pa ni rastavljanjem čitavog čovjeka na najmanje sastavne dijelove ni ispitivanjem pomoću najsavršenijih elektroničkih uređaja. Ta se čovjekova sposobnost ne može svesti ni na njegovu tjelesnu građu ni na djelovanje različitih bioloških procesa, kako u njemu samome tako u njegovu mozgu.¹⁵ Čovjekova duhovna sposobnost jednostavno je Božji dar i upravo stoga je i izvor dostojanstva svake osobe. Evolucija u svojoj teoriji ne dodiruje toliko samo postojanje toga dara koliko način i dubinu čovjekova razvoja te njegova razvoja spoznaje toga dara. Stvaralački zahvat Boga Stvoritelja na početku njegova djela osposobljava sve stvoreno da evolucijom nastane biće kao što je *homo sapiens sapiens*. U tijeku evolucije taj se je dar sve više i više razvijao i dublje shvaćao. Činjenica postojanja dara po sebi nije predmet evolucije. Stvorenje koje se tijekom povijesti i putem evolucije razvilo u čovjeka dobilo je taj dar od prvoga trenutka postojanja svega svemira, što opet ne znači kako bi to stvorenje moralo u to vrijeme postojati ili biti svjesno toga dara. Tek kada su poslije milijardi i milijardi godina sazreli uvjeti za pojavu hominida, prvotnih bića sličnih čovjeku, započeo je razvoj po kojemu je uslijedilo biće kadro slobodno odgovoriti Bogu na njegovu ponudu prijateljstva. Tek je tada čovjek mogao reći *da* ili *ne* i tek se od toga trenutka može govoriti o moralnoj odluci po kojoj je uslijedio pad, odnosno prvi grijeh.

Početni moment ne smije se dakle shvatiti u smislu povijesno–geografskih odrednica, nego u smislu osobnog razvoja prvih ljudi (ili čovjeka). Izgubivši svoju početnu svetost, čovjek je svijet ljudi uključio u cijeli svijet koji vapi za otkuplje-

15 Usp. D. Lambert, *Znanosti i teologija*, 162–163.

njem u bolovima rađanja (Rim 8, 20 i sl.). Nesavršenost je vladala u svijetu i prije pojave čovjeka (svjedoči o tomu zmija kao predstavnica toga stanja); čovjek je, međutim, praktično mogao imati na početku mogućnost živjeti u nesavršenom svijetu na savršeni način.

Razvoj onog početnog dara prijateljstva svakako nije završen; on ide k ispunjenju prema Božjem spasiteljskom planu. Savršenost će biti postignuta tek u eshatološkoj punini prema riječima svetoga Ivana: »... djeca se Božja zovemo, i jesmo... Ljubljeni, sada smo djeca Božja i još se ne očitova što ćemo biti. Znamo: kada se očituje, bit ćemo njemu slični jer vidjet ćemo ga kao što jest« (1 Iv 3, 1–2).

Klasična je skolastička teologija razvila u svojoj metafizici pojam koji u ovom promišljanju može biti od koristi, a poznat je kao svršni uzrok — *causa finalis*. Riječ je o svršnom uzroku nečega pa se u tom smislu »Božje djelovanje sastoji u tome da baci u svemir bitak koji je spojiv s pojavljivanjem života i da podržava njegovo postojanje. Bog dakle nije prirodni uzrok, nego je on uzrok uzroka.«¹⁶ Bog se dakle ne miješa uvijek u prirodne zakone, nego ih je stvorio takvima da na kraju krajeva omogućuju pojavu života i njegov razvoj u svim mogućim oblicima, uključujući i *homo sapiens sapiens*.

Taj dar u čovjeku, taj poziv za životnu zajednicu s Bogom, klasična teologija označuje kao čovjekovu dušu.¹⁷

U tumačenju te teorije ne smije se zaboraviti da Bog neprestano stvara i uzdržava cijeli svijet i svako stvorenje. Bilo bi pogrešno reći da je Bog »samo na početku« bio djelatni sudionik čovjekova stvaranja. Prema nauku o *creatio continua* Bog i nadalje, u svakom trenutku, stvara i uzdržava sva stvorenja, bez iznimke. Niti jedno stvorenje ne može opstati ako Bog na njega ne »misli« (uzdržava ga) u svakom trenutku njegove egzistencije. Tu se teoriju treba razumjeti u smislu da je Bog u tom početnom daru ostavio sve potrebne sastavnice daljnjega razvoja, a kao jedna od tih sastavnica je i mogućnost razvoja duhovnoga dara do stupnja u kakvom ga čovjek danas posjeduje. U tom tijeku razvoja Bog i dalje stvara i uvijek podržava stvorenje, ali mu ostavlja i slobodu razvoja. To se može opaziti u stvorenome svijetu, u procesu evolucije, da u svijetu ne postoje samo slučajni procesi ni samo nužne zakonitosti. Između te dvije krajnosti postoji golemo slobodno polje gdje se cijeli svemir samostalno organizira i gradi.¹⁸ Kruna pak svega stvorenoga je »Subota«; Bog stvara i dovodi sve do »Subote« kao posljednjeg djela svoje stvaralačke djelatnosti, kao ispunjenja svih svojih obećanja, kao vječnog stanja sreće i veličanja slave Boga.¹⁹

Ovo ovdje rečeno o hominizaciji je samo jedan od mogućih načina pokušaja povezivanja evolucije s vjerskim istinama koje objašnjava teologija stvaranja. Postoje dakako i drugi pokušaji. Međutim sva vjerska tumačenja, neovisno o tradiciji ili vjeroispovijesti, jasno odbacuju svaku teoriju koja bi tvrdila da je čovjekov razvoj do njegova suvremenoga oblića bio rezultat čistog slučaja ili slučajnih procesa

16 Usp. D. Lambert, *Znanosti i teologija*, 168 i sl.

17 Usp. L. F. Ladaria, *Antropologia teologica*, 101 i sl.

18 Usp. D. Sattler, Th. Schneider, *Schöpfungslehre*, 215.

19 Usp. J. Moltmann, *Dio nella creazione*, Brescia, Queriniana, 1985, 218 i sl.

evolucije. Sve više znanstvenika danas govori o određenoj svrhovitosti cijeloga svemira i svijeta koja je u njega ugrađena, a na polju živih organizama nekako je usmjerena na razvoj čovjeka.²⁰ Ta je ideja poznata pod imenom antropijsko načelo, a glavna mu je misao da je sav svemir tako stvoren ili sastavljen da omogući nastanak inteligentnoga, razumnoga života. Da je taj svemir samo za dlaku drukčije bio stvoren, zacijelo bi se i svijet, a i čovjek drukčije razvili.²¹

Završno bi se mogla postaviti teza da je opis prvotnog stanja ljudskoga roda jedna vrsta nadahnute eshatološke retrospektive nadahnutih pisaca o počecima svijeta: vjerujući u eshatološko spasenje svega stvorenoga, koje će se dogoditi na kraju vremena, nadahnuti pisci su sadržaj te eshatološke nade projicirali na stvarnost na početku vremena, kada je Bog sve stvorio.²²

MAN IN PARADISE

An attempt at an interpretation of the teachings on the original state of man

Ladislav NEMET

Summary

In the last few decades various fields of science such as archeology, paleontology and biology have increasingly shed more light upon the beginnings of human life on earth. Their results quite often depict a different image than that which is presented to us in the first three chapters of the Book of Genesis.

These developments incite Christians to pose new questions: how is one to grasp the words of the Bible in light of the latest scientific achievement; what kind of lives did the first human beings lead; is it possible that they lived in Paradise where they were perfectly happy, holy and righteous?

In the first section of this article we will attempt to expound the positions that certain fields of science have taken on the issue of the beginnings of human life. In the second section, we will present the teaching of the Catholic Church based on the Bible and proclamations of the Magisterium. The closing section will make an attempt at some conclusions on how we are to understand certain elements in biblical and magisterial teachings on the beginnings of human life.

20 Usp. S. Kauffman, *Der Öltropfen im Wasser — Chaos, Komplexität, Selbstorganisation in Natur und Gesellschaft*, Frankfurt a. M., Piper Verlag, 1996. Isto tako D. Sattler, Th. Schneider, *Schöpfungstheologie*, 220 i sl.

21 O temeljnim idejama antropije, usp. E. M. Carreira, *Il principio antropico*, *La Civiltà Cattolica* (2002) I, 435–446.

22 Ovdje se sigurno ne smije zaboraviti kako je prvotni cilj opisa pada čovjeka u želji i nakani nadahnutih autora potvrditi svetost Boga, njegovu ljubav i milosrđe glede ljudskog roda te isto tako jasno reći da zlo ne potječe od njega (Boga Stvoritelja), usp. E. Zenger, *Zum biblischen Hintergrund der christlichen Erbsündentheologie*, u S. Wiedenhofer (ur.), *Erbsünde — was ist das?*, Regensburg, Pustet, 1999, 33.